

УДК 338.2

Анатолій Ю. Олійник, Микола І. Кагадій

Київський національний університет технологій та дизайну
**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ АВТОНОМІЇ УНІВЕРСИТЕТУ У
СИСТЕМІ СУЧАСНИХ СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**

В статті досліджено правові норми, які регулюють забезпечення автономії університету в системі сучасних суспільно-економічних відносин. Аналізуються міжнародні і внутрішні національні нормативно-правові акти, що регулюють автономію національного університету. Пропонуються висновки і рекомендації щодо удосконалення правового забезпечення автономії університету.

Ключові слова: автономія вищого навчального закладу, автономія національного університету, академічна свобода, правове забезпечення автономії національного університету.

Анатолій Е. Олейник, Николай И. Кагадий

Киевский национальный университет технологий и дизайна
**ПРАВОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ АВТОНОМИИ УНИВЕРСИТЕТА В
СИСТЕМЕ СОВРЕМЕННЫХ ОБЩЕСТВЕННО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ
ОТНОШЕНИЙ**

В статье исследованы правовые нормы, которые регулируют обеспечение автономии университета в системе общественно-экономических отношений. Анализируются международные и внутренние нормативно-правовые акты, которые регулируют автономию национального университета. Предлагаются выводы и рекомендации относительно правового обеспечения автономии университета.

Ключевые слова: автономия высшего учебного заведения, автономия национального университета, академическая свобода, правовое обеспечение автономии национального университета.

Anatoly A. Oliinik, Mykola I. Kahadiy

Kyiv National University of Technology and Design
**LEGAL SUPPORT OF THE AUTONOMY OF THE UNIVERSITY IN
THE MODERN SOCIAL AND ECONOMIC RELATIONS**

The article examines the legal standards that govern the provision of University autonomy in the system of social-economic relations. Analyzed international and domestic legal acts that regulate the autonomy of the national University. Offered conclusions and recommendations regarding the legal autonomy of the University.

Keywords: autonomy of higher education institutions, the autonomy of the national University, academic freedom, legal support of the autonomy of the national University.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Правове забезпечення автономії університету у системі сучасних суспільно-економічних відносин є важливою проблемою сучасної економічної і юридичної наук, тісно пов'язане з науковими і практичними завданнями. Науковість завдань характеризується інтелектуальною творчою діяльністю, спрямованою на отримання нових знань та пошук шляхів їх застосування, основними видами якої є фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Практичність завдань забезпечує досягнення в суспільстві і державі високого рівня правової і загальної культури, що сприяє створенню цивілізованого правопорядку.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Останні публікації з проблем автономії вищих навчальних закладів були опубліковані такими авторами: Т.Е. Беляловим, М.П. Войнаренко, Н.В. Вальковою, Ю.О. Русіною та іншими і присвячені економічним відносинам автономії університету. Питання правового забезпечення автономії університету ні в економічній, ні в юридичній науці не досліджувалося.

Серед невирішених проблем дослідження автономії університету у системі сучасних суспільно-економічних відносин залишається не дослідженим правове забезпечення наукової, освітньої, адміністративної і фінансової автономії університету.

Метою статті є правове забезпечення автономії університету у системі сучасних суспільно-економічних відносин. Відповідно до поставленої мети, завданнями дослідження є виклад та обґрунтування: а) поняття правового забезпечення автономії університету; б) змісту правового забезпечення організаційної, кадрової, наукової, освітньої, адміністративної, технологічної і фінансової автономії університету; в) рекомендацій щодо удосконалення нормативно-правових актів, які регулюють автономію університету.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Автономія вищого навчального закладу передбачає самостійність, незалежність і відповідальність вищого навчального закладу у прийнятті рішень стосовно розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень, внутрішнього управління, економічної та іншої діяльності, самостійного добору і розстановки кадрів у межах, встановлених діючим законодавством. Академічна свобода – самостійність і незалежність учасників освітнього процесу під час провадження педагогічної, науково-педагогічної, наукової та/або інноваційної діяльності, що здійснюється на принципах свободи слова і творчості, поширення знань та інформації, проведення наукових досліджень і використання їх результатів та реалізується з урахуванням обмежень, встановлених законом [1]. Університетська автономія — явище не нове, його коріння сягають у XVIII —XIX ст. Університети, які діяли на українських землях: Львівський, Чернівецький, Харківський, Київський, Одеський (в порядку заснування), довгий час користувалися університетською автономією.

Відповідно до статуту царського уряду від 1804 р., (укладеного за системою автономії німецьких університетів), Рада професорів обирала ректора, деканів, професорів, присуджувала і видавала докторські дипломи, вирішувала практично всі справи університетського життя. При цьому фінансування університетів на 77,1% проводилося із державної скарбниці. Тобто, держава визнавала авторитет вчених – професорів у своїй галузі науки і довіряла їм державні кошти для найбільш ефективного використання з метою розвитку наук і підготовки фахівців. [2, с. 320-321].

Т.Е. Беялов і Ю.О. Русіна роблять висновок щодо аналізу декількох видів університетської автономії: а) наукової; б) освітньої; в) адміністративної; г) фінансової [3, с. 216]. Вони наголошують на тому, що проблеми університетської автономії й академічних свобод свідчать, що й у розвинених країнах світу університетська автономія вимагає додаткових обґрунтувань. З'явилися нові фактори, що ускладнили пошук оптимальних рішень, які задовольняли б державу, академічне співтовариство, суспільство в цілому. Найважливішим із цих факторів є тенденція до масовості вищої освіти. В цих умовах держава, зацікавлена в зміцненні позицій країни у світі, не може повністю відмовитися від втручання у справи вищої школи. Світовий досвід підтверджує, що хоча використання ринкових відносин змушує комерційні організації в сфері освіти діяти відповідально, за допомогою одних лише ринкових принципів, виявити й повно реалізувати потреби суспільства в підготовці фахівців без їх правового регулювання неможливо. Ефективний розвиток автономії ВНЗ в Україні на основі європейського і світового досвіду вимагає розробку і прийняття законодавчих актів, які нададуть легітимності процесам: а) лібералізації системи управління вищою освітою, збільшення автономії ВНЗ; б) делегування частини управлінських повноважень з центрального рівня на місцевий; в) децентралізації освітньої системи [3, с. 117]. Таке бачення проблеми підтверджується і тим, що університетська автономія не вичерпується лише: науковою, освітньою, адміністративною і фінансовою. М. П. Войнаренко, Н.В. Валькова пропонують додатково розглядати організаційну, кадрову і технологічну автономію [4]. Звідси висновок, що без діючих правових норм автономізація університету не відбудеться. Отже, автори підкреслюють, що процеси автономізації університету в системі сучасних суспільно-економічних відносин мають бути чітко урегульовані правовими нормами і забезпечені з боку держави механізмом правового регулювання.

Під правовим забезпеченням автономії університету, на нашу думку, слід розуміти механізм правового регулювання університетської автономії, що включає в себе правові норми, правові відносини в названій сфері, результати реалізації правових норм у вигляді індивідуально-правових актів, режим законності та відповідний рівень правової свідомості і правової культури учасників правовідносин.

Зміст правового забезпечення організаційної, кадрової, наукової, освітньої, адміністративної, технологічної і фінансової автономії університету, на нашу думку, має включати в себе: а) правові норми, що закріплюють створення умов для їх реалізації, охорони, захисту та поновлення права; б) правові відносини, які виникають на підставі реалізації названих правових норм; в) реалізація прав і обов'язків учасників правових відносин та індивідуально-правові акти їх реалізації; г) режим законності реалізації названих прав і обов'язків; ґ) підвищення рівня правової свідомості і правової культури учасників реалізації прав і обов'язків.

Правові норми, що закріплюють створення умов для їх реалізації, охорони, захисту та поновлення суб'єктивного права містяться у міжнародних і внутрішніх національних правових актах. Одним з міжнародних документів, що містить правові норми про автономізацію університетів є "Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи". В ній закріплено: "Вищим навчальним закладам має бути надана автономія в їхніх внутрішніх справах, однак така автономія має супроводжуватися чіткою і прозорою підзвітністю урядові, парламентові, студентам і суспільству в цілому" [5]. Деталізуються названі положення у Хартії Університетів України "Академічні свободи, університетська автономія та освіта" (2009 р.). У пункті 3.8 цього документу Університети закликають уряд "визнати принципи університетської автономії, що підкріплює їх різноманітні місії, у тому числі: а) академічної автономії (навчальні плани, програми та наукові дослідження); б) фінансової автономії (виділення бюджету єдиною сумою); в) організаційної автономії (організаційна структура університетів); г) автономії в області кадрової політики (найм, заробітна плата та просування по службі)" [6].

Норми внутрішнього національного права щодо автономізації університетів містяться у Конституції України та законах України. Відповідно до ст. 53, 54 Конституції України держава забезпечує розвиток вищої освіти та свободу її здобуття на конкурсній основі відповідно до закону [7]. Деталізуються положення Конституції України щодо автономії вищих навчальних закладів в Законі України від 1 липня 2014 р. "Про вищу освіту" де закріплено, що формування і реалізація державної політики у сфері вищої освіти забезпечуються шляхом "розвитку автономії вищих навчальних закладів та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія вищого навчального закладу зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно" [1]. В якості конкретизації автономії вищого навчального закладу пропонуємо внести зміни до ст. 27 Закону, сформулювавши його перед останню частину таким чином: "Статут вищого навчального закладу може містити інші положення, що

стосуються особливостей утворення і діяльності вищого навчального закладу” та його автономії [1].

Важливим елементом механізму правового регулювання автономії вищого навчального закладу є правові відносини, які виникають на підставі реалізації названих правових норм. Суб'єктами правових відносин у процесі правового регулювання автономії університету є: а) органи і посадові особи, що здійснюють управління; б) вищі навчальні заклади, що готують фахівців; в) учасники навчально-виховного процесу. Управління у сфері вищої освіти у межах своїх повноважень здійснюють: 1) Кабінет Міністрів України; 2) центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки; 3) галузеві державні органи, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади; 4) органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади; 5) Національна академія наук України та національні галузеві академії наук; 6) засновники вищих навчальних закладів; 7) органи громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки; 8) Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Університет, як вищий заклад юридичної освіти є суб'єктом освітньої діяльності і проводить: а) підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації фахівців за спеціальностями і освітньо-кваліфікаційними рівнями, які визначені ліцензіями і сертифікатами, наданими Державною акредитаційною комісією України; фундаментальні та прикладні наукові дослідження. Сприяє поширенню наукових знань і здійснює культурно-просвітницьку діяльність серед населення. Має відповідний рівень кадрового і матеріально-технічного забезпечення такої діяльності. Учасниками освітнього процесу у вищих навчальних закладах є: 1) наукові, науково-педагогічні та педагогічні працівники; 2) здобувачі вищої освіти та інші особи, які навчаються у вищих навчальних закладах; 3) фахівці-практики, які залучаються до освітнього процесу на освітньо-професійних програмах; 4) інші працівники вищих навчальних закладів. До освітнього процесу можуть залучатися роботодавці [1]. Об'єктом названих правовідносин є світові тенденції, що спрямовані на розширення автономії університетів. Для України важливо на фоні постіндустріальних традицій сформулювати, спираючись на досвід розвинутих країн, нову модель розвитку вищої освіти, визначити ступінь незалежності університетів [8]. Автономія університету, як одного з вищих навчальних закладів залежить від його виду (звичайний, національний, дослідницький) та реалізації змісту названих правовідносин в межах визначених законом прав і обов'язків їх учасників. Реалізація прав і обов'язків здійснюється у формі дотримання, виконання, використання та застосування. В результаті реалізації прав і обов'язків учасників правовідносин можуть прийматися різні види індивідуально-правових актів. Названі акти конкретизують права та обов'язки учасників правовідносин і носять рекомендаційний або обов'язковий характер щодо окремих категорій таких

учасників. Наприклад, наказ ректора про відрахування студента чи іншого здобувача вищої освіти з університету.

Важливим в механізмі правового регулювання автономії університету є дотримання режиму законності в процесі реалізації учасниками їх прав та обов'язків. Найбільш не захищеними щодо порушення законів в процесі правового регулювання автономії університету є особи, які навчаються у вищих навчальних закладах: здобувачі вищої освіти; інші особи.

Серед здобувачів вищої освіти розрізняють:

а) студентів – осіб, що зараховані до вищого навчального закладу з метою здобуття вищої освіти ступеня молодшого бакалавра, бакалавра чи магістра;

б) курсантів – осіб, які в установленому порядку зараховані до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання), військового інституту як підрозділу вищого навчального закладу і навчаються з метою здобуття вищої освіти за певним ступенем та яким присвоєно військове звання рядового, сержантського і старшинського складу або спеціальне звання рядового, молодшого начальницького складу або таке звання особи мали під час вступу на навчання. Статус курсанта може надаватися окремим категоріям осіб, які навчаються у невійськових вищих навчальних закладах, у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. Особа, яка в установленому порядку зарахована до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) з метою здобуття вищої освіти і має військове звання офіцерського складу або відповідне спеціальне звання середнього чи старшого начальницького складу, має статус слухача вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання);

в) аспірантів – осіб, зарахованих до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора філософії;

г) ад'юнктів – осіб, зарахованих до вищого військового навчального закладу (вищого навчального закладу із специфічними умовами навчання) для здобуття ступеня доктора філософії;

г) докторантів – осіб, зарахованих або прикріплених до вищого навчального закладу (наукової установи) для здобуття ступеня доктора наук [9]. Саме відносно цих категорій здобувачів вищої освіти мають місце порушення режиму законності, на що слід звернути особливу увагу.

Одним з важливих складових механізму правового регулювання автономії університету є підвищення рівня правової свідомості і правової культури учасників реалізації прав і обов'язків. В процесі реалізації автономних прав і обов'язків університетів слід прагнути досягти не тільки знання діючого права але, що є дуже важливим, потрібно домагатися такого стану, щоб учасники правовідносин психологічно були переконані у правильності своїх дій та діяли в межах правомірної поведінки. Саме такі

правові відносини будуть відповідати професійному рівню правої свідомості і правової культури суб'єктів механізму правового регулювання автономії університету [10].

Отже, удосконалення складових елементів механізму правового регулювання автономії університету сприятиме правовому забезпеченню з боку держави і суспільства автономії університету в системі сучасних суспільно-економічних відносин.

Висновки та перспективи подальших досліджень:

1. Правове забезпечення автономії університету – це механізм правового регулювання університетської автономії, що включає в себе правові норми, правові відносини в названій сфері, результати реалізації правових норм у вигляді індивідуально-правових актів, режим законності та відповідний рівень правової свідомості і правової культури учасників правовідносин.

2. Зміст правового забезпечення організаційної, кадрової, наукової, освітньої, адміністративної, технологічної і фінансової автономії університету включає в себе: а) правові норми, що закріплюють створення умов для їх реалізації, охорони, захисту та поновлення права; б) правові відносини, які виникають на підставі реалізації названих правових норм; в) реалізація прав і обов'язків учасників правових відносин та індивідуально-правові акти їх реалізації; г) режим законності реалізації названих прав і обов'язків; г) підвищення рівня правової свідомості і правової культури учасників реалізації прав і обов'язків.

3. В якості рекомендацій щодо удосконалення нормативно-правових актів, які регулюють автономію університету пропонуємо в якості конкретизації автономії вищого навчального закладу внести зміни до ст. 27 Закону, сформулювавши його перед останню частину таким чином: “Статут вищого навчального закладу може містити інші положення, що стосуються особливостей утворення і діяльності вищого навчального закладу” та його автономії.

4. У перспективі подальші дослідження слід здійснювати по конкретних напрямках змісту правового забезпечення організаційної, кадрової, наукової, освітньої, адміністративної, технологічної і фінансової автономії університету.

Література

1. Про вищу освіту [Текст]: Закон України від 1 липня 2014 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37-38. – Ст. 2004. Поточна редакція від 04.08.2015 р.
2. Ганіткевич Я. До відновлення в Україні самоврядування і автономії університетів [Текст]: Збірник матеріалів науково-практичної українсько-польської конференції «Громадянське суспільство і політика органів місцевого самоврядування (Проблеми теорії і практики)», Львів, 4-5 березня 2002 р. – Львів, 2003. – С. 320-327.
3. Беялов Т.Е. Автономний університет у системі сучасних суспільно-економічних відносин [Текст] / Т.Е. Беялов, Ю.О. Русіна // Вісник КНУТД. Серія «Економічні науки». – 2015. – Спецвипуск. – С. 213-219.
4. Войнаренко М.П. Суспільно-економічний прояв автономії університетів у перспективі розвитку вищої освіти [Текст] / М.П. Войнаренко, Н.В. Валькова // Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. – 2012. – № 4 – С. 413-417.
5. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (м. Париж, 5-9 жовтня 1998 року) [Текст] // Автономізація університетів як складова реформи вищої освіти в Україні (Аналітична записка Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України). – Режим доступу: <http://www.euroosvita.net/prog/print.php/prog/print.php?id=2112>.
6. Хартія університетів України: академічні свободи, університетська автономія та освіта [Текст] : [створена на Міжнар. конф. “Ольвійський форум–2009” у Ялті 11–15 черв. 2009 р.] // Освіта України. – 2009. – 10 лип. – С. 5.
7. Конституція України [Текст]: Закон України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. Поточна редакція від 02.03.2014 р.
8. Верланов Ю.Ю. Академічні свободи та автономія університетів: новий формат економічних відносин з державою [Текст] / Ю.Ю. Верланов, А.Я. Казарезов // Наукові праці. – Том 109. – 2009. – Випуск 96. – С. 32-37.
9. Бризгалов І.В. Юридична деонтологія. Короткий курс лекцій [Текст] / І.В.Бризгалов. – 3-тє вид. стереотип. – К.: МАУП, 2003. – 48 с.
10. Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу [Текст]: матеріали доп. учасн. Міжнар. наук.-практ. конф., Луцьк, 2-3 квіт. 2015 р. / упоряд. Т.Й. Жалко, О.І. Кушпетюк, Н.Г. Конон. — Луцьк: ЛІРоЛ ун-ту «Україна», 2015. – 294 с.